

**Enfel Doğan, Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-Nâme Tercümesi:
Metin, Sözlük, Dizin, Notlar, Tıpkıbasım,
İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2011, 9789758209941, 511 + 215 s.**

Fikret Turan*

Türklerin İslamiyeti kabul ettikten sonra girdiği İslami-İrani kültür coğrafyasında 11. yüzyıldan sonra “edeb” eğitimi ve kültürü bağlamı içinde popüler olmuş nasihatname türü eserleri yazma ve okuma konusuna önem verdikleri kültür tarihi uzmanları tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Daha çok devlet yöneticilerine öğüt vermek ve onlara hem özel hayatlarında hem de devlet yöneticiliği hayatlarında yol göstermek için kaleme alınan nasihatnamelere bazen siyasetnâme bazen de pendnâme denmiştir. Batı edebiyatında “mirror for princes” adı verilen ve Ortaçağda yaygın olan bu edebi geleneğin İslam coğrafyasında özellikle İran kültür coğrafyasında önem kazandığı ve Türklerin bu coğrafyada 11. asırdan sonra siyasi hakimiyeti ele geçirmelerinden sonra da bu geleneğin güçlenerek devam ettiğini biliyoruz. Nasihatname geleneğinin temel eseri sayılan Kelile ve Dimne hikayelerinin 7. asırda Buzroye tarafından Pehleviceye ve 8. asırda İbn Mukaffa tarafından Arapçaya tercüme edilmesinden sonra bu tür, hem dolaylı alegorik eserler olarak, hem de doğrudan tavsiye türü nasihatnameler olarak önem kazanmıştır. 10. asırdan sonra ise devlet yöneticilerine nasihat vermek için manzum ve mensur eserler yazmak ve yazdırmak sultanlar için adeta bir moda haline gelmiştir. 10. yüzyılın sonlarında Gazneliler Devletinin kurucu Sebüktegin’in, oğlu Sultan Mahmud için yazdığı Pendnâme ile başlayan bu siyasi nasihatname anlayışı Karahanlı topraklarında Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i, İran’ın Taberistan bölgesinde Keykavus ibn İskender’in Kâbüsnâme’si ve Selçuklularda Nizamülmülk’ün Siyâsetnâme’si ve Gazzali’nin Nasihatü’l-Mülük’u ile zirve eserlerini meydana getirmiştir. Nasihatname - siyasetname türü daha sonra Hindistan’da Babürlüler İmparatorluğunda ve daha sınırlı olarak Osmanlı İmparatorluğunda yeni eserlerle sonraki yüzyıllarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, fturan@fsm.edu.tr

Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra Anadolu Beylikleri çevresinde Türkçenin yazı ve kültür dili haline getirilmesi çalışmaları bağlamında 14. yüzyıldan sonra Arapça ve Farsçadan yapılan tercüme eserler arasında sözünü ettiğimiz nasihatname ve siyasetname türü eserler önemli bir yer tutar. Bunlar arasında Kâbüsnâme en çok sevilen ve bundan dolayı en çok tercüme edilen eserlerden olmuştur. 14. yüzyılın sonlarına doğru mütercimi bilinmeyen eksik ama oldukça değerli tercümeden sonra Şeyhoğlu, Akkadioğlu, Bedri Dilşad ve Mercüme Ahmed, eseri dönemin Oğuzcasına çeşitli seviyelerde bazen aslına bağlı olarak, bazen de serbest şekilde tercüme etmişlerdir. Ayrıca daha sonra tercüme edildiği anlaşılan ve üzerinde henüz çalışılmamış Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir eserin de tek nüsha halinde British Library’de olduğu tesbit edilmiştir. Sadece bir asırlık dönem içinde yapılmış 6 tercümesi bize ulaşan Kâbüsnâme’nin elimize ulaşmamış bazı tercümelerinin de olabileceğini düşünecek olursak eserin Anadolu Türkleri arasında ne kadar çok sevildiğini ve okunduğunu anlayabiliriz. On dördüncü yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi dediğimiz erken dönem yazılı Oğuz Türkçesiyle kültür ve sanat faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığı Germiyan Oğulları Beyliğinin merkezi Kütahya’da, Marzubännâme, Kenzü’l-Küberâ ve Hurşidnâme gibi tercüme ve telif eserler ortaya koyan Şeyhoğlu Mustafa tarafından tercüme edilen Kâbüsnâme’nin mevcut nüshası Mısır’da Kahire Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Enfel Doğan’ın elimizdeki bu değerli çalışması, Şeyhoğlu’nun bugünkü bilgilerimize göre tek nüsha olarak elimize ulaşan işte bu Kâbüsnâme tercümesinin dil ve üslup incelemesi, transkripsiyonlu metni ve dizin-sözlüğü ile birlikte elyazması metninin faksimilesinden oluşmuştur. Böylece, bu çalışma, Şeyhoğlu’nun diğer eserleri üzerine çok değerli incelemeler yaparak yazara, dönemin Türkçesine, kültür ve edebiyat hayatına dair önemli tesbitlerde bulunan Zeynep Korkmaz, Hüseyin Ayan ve Kemal Yavuz’un çalışmalarıyla birlikte hem Şeyhoğlu’nun eserleri hakkında, hem de Eski Anadolu Türkçesi dönemi üzerine değerli bilgiler veren bir bilimsel inceleme olmuştur.

Enfel Doğan, çalışmasını, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan çeviri çalışmaları ile Kâbüsnâme’nin Türkçe tercüme konusuna değindiği Giriş (s. 19-34) ile başlatır. Daha sonra, çalışmanın 1. Bölümünde Şeyhoğlu’nun hayatı, eserleri ve bunlar arasında Kâbüsnâme tercümesi hakkında bilgiler sunar. Burada, yazar, Kâbüsnâme’nin yazılış tarihinin tam olarak bilinmediğini, ancak eserlerindeki ipuçlarından yazarın bu eseri 1380-1385 yılları civarında yazmış olabileceğini belirtir. Elimizdeki tek nüshanın Baba Ali Bin Salih Marendî tarafından hicri 863 (1459) tarihinde Memluklu Sultanı Seyfeddin İnal’ın bir dostunun kütüphanesi için istinsah edildiğini belirten yazar, nüshanın ilk sayfaları ile son sayfasının faksimilesini de sunar. Yazar, sonra eserin içerdiği 44 bölümün isimlerini (s. 51-52), eserde geçen ayet, hadis ve şiir parçaları ile Arapça atasözü gibi alıntılar (s. 52-57) ve Kâbüsnâme üzerine yapılan tez çalışmaları (s. 57-58) konularını işler.

Bundan sonra gelen 2. Bölüm, çalışmanın belki de en önemli kısmıdır, çünkü bu bölümde yazar, eserin imla, dil, dilbilgisi ve üslup özellikleri konusunda önemli tesbitlerde bulunduğu metin incelemesi konusunu işler. Öncelikle, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen imla düzensizliği konusunun bu metinde de kendini gösterdiği görülür. Bunlar arasında kimi kelimelerin yazımında görülen te-tı, cim-çim, sin-sat, nun-genizsi nazal n harflerinin karışık kullanılması konusu örneklendirilir. Türkçe kelimelerin yazımında şedde kullanımı ve üç noktalı tı harfi konusu ele alındıktan sonra metinde görülen ve ses değişikliği olarak adlandırılan ses olayları açıklanır. Bunlar arasında e/ö, e>i, n/m, b/p gibi değişiklikler sayılabilir. Burada ayrıca Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde meydana gelen ses değişiklikleri, ek fiilin düşmesi, ikizleşme, büyük ünlü uyumuna aykırı oluşan ek-kök birleşmeleri, ünlü düşmesi, ünsüz benzeşmesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, dudak benzeşmesi örnekleri, kelime sonu /ğ/ ve /d/ kullanımı metnin elverdiği ölçüde incelenmiştir. Morfoloji konusuna değinmeyen yazar, daha sonra metnin cümle yapısını incelemiş ve bu bölümü kendine özgü özellikler taşıyan kelimeler denebilecek bazı kelimeler üzerine bir takım açıklamalar yaparak bitirir. Eserin 3. Bölümü kırk dört babdan oluşan metnin transkripsiyonu ve dipnotlarda gösterilen ayet, hadis ve diğer alıntılarının tercümelemleri ile diğer notlardan oluşmuştur. 4. Bölüm sözlük ve dizinden oluşurken, çok kısa bölümler olan 5. Bölüm, kişi adları dizini ile onların açıklamalarını, 6. Bölüm ise açıklamalı yer adları konusunu ele almaktadır. Eser, Kaynaklar ve Tıpkıbasım bölümleriyle sona ermektedir.

Öncelikle şurasını belirtmeliyiz ki Enfel Doğan'ın Kâbüsnâme nüshası üzerine yaptığı bu çalışma, son 40-50 yılda yapılan metin ve dil incelemeleriyle Türkolojinin, üzerinde çok çalışmalar ürettiği Eski Anadolu Türkçesi sahasına çok değerli bir katkı olmuştur. Eldeki nüshanın tam oluşu, telif tarihinin üzerinden çok uzun zaman geçmeden istinsah edilmesi ve harekeli oluşu gibi metin özellikleri, dönem Oğuzcasının sesbilgisi özelliklerinin belirlenmesi konusunda uygun ve verimli imkanlar sunmuştur. Sayın yazar, bu imkanları başarılı bir değerlendirmeye tabi tutmuş ve Türk dili tarihinin bu dönemine dair değerli bir inceleme eseri ortaya çıkarmıştır. Yazarın özellikle Eski Anadolu Türkçesi metin incelemelerinde bir çok bilim adamının kabul etmekten kaçındığı kapalı e konusunu kabul ederek bu sesi transkripsiyonda göstermesi Türkiye Türkolojisi için doğru bir karardır. Eski Anadolu Türkçesi dediğimiz erken dönem Oğuzcasının bir çok özelliğini hala sürdüren Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesi Oğuz ağızlarında ve Doğu Türkçesinin bir çok lehçesinde fonem olarak anlam ayırıcı nitelik taşıyan kapalı e'nin bu şekilde gösterilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bir diğer başarı da bazı transkripsiyon işaretlerinin gösterilmesinde kendini hissettirir. Bunlar arasında /ç/ sesini gösteren cim harfi için kullanılan işaret ile üç noktalı t harfi için kullanılan özel işaret sayılabilir. Şurası da belirtilmelidir ki, elyazması metinlerde görülen hareke işaretlerinin tamamının her zaman asıl müstensih tara-

findan konulup konulmadığı ciddi bir sorgulamaya tabi tutulmalıdır. Elimizde bu türden bir çok elyazması metinde harekelerin daha sonraki okuyucular tarafından konduğuna dair çok örnekler bulunmaktadır. Bu metinde de bir harfin altında kesre, üzerinde de ötre bulunması sonraki kalemler tarafından yapılmış müdahaleyi gösteriyor olabilir.

Yazarın Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına dair yaptığı açıklamaları genel olarak Tarama ve Derleme Sözlükleri ile Eski ve Orta Türkçe dönemi eserlerinden örneklendirerek yapması doğru ve verimli bir yöntem olmakla beraber bu eserlerin yayınlanmasından sonra, yani son 40-50 yıllık dönemde Eski Anadolu Türkçesi sahasında yapılan ve yayımlanan çok sayıda metin ve dilbilim incelemesi, ele alınan konulara çeşitli yönlerden katkılarda bulunabilecek çalışmalardır. Mesela, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış dönem sözlükleri ele alınan kelimelerin açıklanmasında, son dönemlerde Türkiye’de ve yurtdışında bir biri ardına yayımlanan dönem Türkçesinin kelime bilgisi alanında yapılmış kök, ek ve kelime sınıfları çalışmaları metinde görülen kimi ek birleşmeleri meselelerinin yorumlanmasında, Eski Anadolu Türkçesi metinlerine dayalı yapılmış cümle bilgisi (sentaks) incelemeleri çalışmanın biraz daha derinleşmeye ihtiyaç duyulan cümle incelemeleri kısmında ve eserin dayandığı Orta Anadolu yöre ağızları üzerine yapılmış ağız incelemeleri kimi kelimelerin telaffuzları konularında şüphesiz yazarın çalışmasına katkıda bulunacak ve onu zenginleştirecek kaynaklardır. Dönemin çok önemli bir eseri olan Şeyhoğlu’nun Kâbüsnâme tercümesi metni üzerine ileride yapılacak ayrıntılı analitik incelemelerde son çalışmalardan yararlanması bir kazanç olacaktır.

Sonuç olarak, Enfel Doğan’ın büyük bir emekle ve titizlikle inceleyip ortaya koyduğu Şeyhoğlu Sadrüddin’in Kâbüsnâme Tercümesi, Eski Anadolu Türkçesi sahasında son dönemlerde yapılmış çok değerli metin çalışmalarından birisi olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi alanında bundan sonra yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak çalışma olacak eserin genel Türk dili ve kültür tarihi konusunda da önemli bir yere sahip olacağı kuşkusuzdur.